

УДК 111.1:78

Лариса Ороновська, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва факультету мистецтв
Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка
Анатолій Ороновський, голова ПЦК "Хорове диригування", викладач-методист
Тернопільського обласного державного музичного училища імені Соломії Крушельницької

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ОНТОГЕНЕЗУ В МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ

У статті висвітлюється сучасний підхід до музично-естетичного виховання. Поряд з інноваційним досвідом педагогів, вимагає включення в елементи навчального процесу використання прогресивних традицій, на які багата українська музична педагогіка. У процесі навчання відбувається виховання особистості, її духовне збагачення, зростає її моральний потенціал, проявляють себе і закріплюються в конкретному соціумі позитивні риси характеру школярів.

Ключові слова: перцепція, онтогенез, традиція.

Літ. 12.

Лариса Ороновська, кандидат педагогических наук,
доцент кафедры музыковедения и методики музыкального искусства факультета искусств
Тернопольского национального педагогического университета имени В. Гнатюка
Анатолій Ороновський, председатель ПЦК "Хоровое дирижирование", преподаватель-методист
Тернопольского областного государственного музыкального училища имени Соломии Крушельницкой

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ОНТОГЕНЕЗА В МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ

В статье освещается современный подход к музыкально-эстетичному воспитанию. Вместе с инновационным опытом педагогов, требует включения в элементы учебного процесса использования прогрессивных традиций, на которые богата украинская музыкальная педагогика. В процессе учебы происходит воспитание личности, ее духовное обогащение, растет ее моральный потенциал, проявляют себя и закрепляются в конкретном социуме позитивные черты характера школьников.

Ключевые слова: перцепция, онтогенез, традиция.

Larysa Oronovska, Ph.D. (Pedagogy),
Associate Professor at the Department of Musicology and Methodology of Music Arts Faculty of Arts
Ternopil Volodymyr Gnatyuk National Pedagogical University
Anatoliy Oronovskyy, Head of the Subject-Cyclic Commission "Choral conducting",
Lecturer-methodologist
Ternopil Krushelnytska Regional State Music College

MODERN ASPECTS OF ONTOGENY IN THE MUSICAL AND AESTHETIC EDUCATION

The article highlights the modern approach to the musical and aesthetic education, which, next to the innovative experience of teachers, requires the plugging into the progressive Ukrainian traditions as the elements of educational process. During the process of studying, the student's personality enriches spiritually, one's moral potential is grown, the positive character and traits of pupils are proven and set in the society.

Keywords: perception, ontogenesis, tradition.

Постановка проблеми. Музично-естетичне виховання спрямоване, загалом, на виховання емоційного відношення до музики шляхом "переведення з області незначних і незрозумілих, або тих, які мають негативну значимість в силу своєї "незрозумілості" і складності в розряд естетичного значимих, емоційно усвідомлених" [4, 25]. Це зумовлено тим, що вони своєю високою ідейністю і духовністю здатні позитивно впливати на

емоційно-ціннісне відношення учнів до своїх традицій, Батьківщини та до всього світу.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема сприйняття музики є однією із ключових в системі музичного виховання, на що вказували у своїх працях Д.Б. Кабальєвський, О.А. Апраксина, Л.Г. Коваль, Г.М. Падалка, О.П. Рудницька. Перцепція музичного мистецтва є естетичною за своєю природою і наближається до процесу мислення здатністю трансформації образу з метою

надання йому вигляду, придатного для прийняття рішення. Такі перетворення, часто неусвідомлювані, можуть сприяти вирішенню завдань, які стоять перед суб'єктом. Таким чином, сприйняття – це не пасивне копіювання миттєвої дії, а живий творчий процес пізнання.

Мета статті – проаналізувати одне із завдань музичної педагогіки яке полягає в тому, щоб знання учнів, які одержані в результаті опанування музичного досвіду, що історично склався, відповідали б сучасним вимогам національного виховання та були зорієнтовані на виховання у дітях загальнолюдських цінностей, а навчальний матеріал повинен би забезпечувати формування духовної культури особистості в тісному зв'язку з традиціями та культурою її народу.

Виклад основного матеріалу. Питання про взаємозв'язки між музикою і суб'єктом складне і суперечливе. Музика завжди впливає на людину в єдності змісту і форми, у її безпосередній цілісності. Зміна музичного звучання викликає в слухача нове переживання, що виникає внаслідок сприйняття музичних образів, створених за допомогою певних засобів виразності. Деякі з них виражені яскравіше і домінують, але, перебуваючи у різноманітних гармонічних комбінаціях, вони завжди впливають на людину саме в своєму комплексі. Отже, сприйняття навіть найпростіших музичних творів – складний процес. Разом з тим, загальновідомим є факт раннього емоційного відгуку дитини на музику. М. Лященко, досліджуючи процес сприйняття музики, наголошує на тому, що повноцінне музичне сприйняття не є апіорно властиве особистості. Воно являє собою синтез “розвинених перцептивних уявлень, сенсорної чутливості, тонкої спостережливості, специфічних інтелектуальних та творчих якостей” і відбувається “протягом тривалого часу в процесі цілеспрямованої педагогічної роботи” [6, 173]. Тобто в сам процес перцептивності обов'язково включається життєвий досвід, індивідуальні психологічні якості особистості, наявні смаки та, загалом, духовний світ індивіда.

Адже, як справедливо відмічає О. Сапожнік: “При взаємодії суб'єкта з об'єктом в мистецтві відбувається формування людини як суб'єкта певного творчого процесу, а в деякій мірі як суб'єкта культурно-історичного процесу” [12, 11].

Музика потребує від сприймаючого здатності відчувати красу мистецьких образів і осмислювати свої переживання, тобто вести з музикою своєрідне діалогове спілкування. Наявність такої діалогічної основи сприйняття сприяє формуванню у слухача оригінального

стилю мислення, яке характеризує і відношення до мистецького твору, і переконструювання його (слухача) емоційної сфери та свідомості. Г. Панкевич зазначає, що “музику, як і людину, неможливо зрозуміти та сприймати з позицій нейтрального аналізу – її осягнення потребує звернення до “Я” та до спілкування з ним [9, 201]. Таким чином, повноцінне спілкування з музикою є нездійсненним без “включення в роботу” самосвідомості. Ідеальні уявлення, ціннісні орієнтації, погляди, судження не можуть скластися без емоційної естетичної значимості для особистості тих чи інших явищ, тобто, коли ці явища не викликають музично-естетичних емоцій, почуттів, не отримують потім певних смакових переваг. Іншими словами, сприйняття музики тісно пов'язане із завданням формування музично-естетичного смаку. Під естетичним смаком ми розуміємо здатність чуття, розуміння і оцінки естетичних явищ. Він являє собою діалектичну єдність і взаємодію розуму та почуттів, що опирається на певні уявлення про мистецтво та світ і ґрунтується на відповідному суспільно-естетичному ідеалі. Свобода смаку пролягає в межах цих уявлень і зумовлена своєрідністю життєвого досвіду, характеру особистості тощо. Проблема виховання естетичного смаку – одна з найважливіших сторін естетичного виховання. Від рівня розвитку естетичного смаку залежить повноцінність сприйняття мистецтва, проникнення в його ідейно-художню суть.

Але, на жаль, ще не у всієї нашої молоді достатньо розвинений естетичний смак. Великою популярністю в неї користуються такі музичні шлягери, художні якості яких знаходяться на досить низькому рівні. До них, наприклад, можна віднести багато естрадних пісень, в яких панує штамп – текстовий, емоційний та психологічний, панує сумна одноманітність, в цілому – пригнічуюча відсутність чуття і смаку. Серед молодих слухачів радіо та телебачення чимало й таких, які виключають його, вже почувши, що прозвучать “симфонія”, “соната”, “квартет” тощо.

Величезну роль у вихованні школярів відіграє народнопісенна творчість. Це, зокрема, визнавали і визнають найбільші музично-культурні авторитети. М.І. Глінка говорив, що “музику творить народ, а композитори її лише аранжують”. Д.Д. Шостакович писав: “Народна музика в повному розумінні слова очищує дух, дарує зразки найвищого смаку, зображальності, майстерності. Пропаганда кращих зразків народної музики – справа винятково важлива. Результати негайно позначаються і на

композиторській практиці, і на “перебудові” смаків широкої слухачької аудиторії” [7, 102].

Визначальне значення народна пісня мала і в прогресивних поглядах українських композиторів-педагогів, зокрема: М. Лисенка, Ф. Колесси, М. Леонтовича, К. Стеценка, П. Козицького, С. Людкевича та багатьох інших. Лише чого вартує думка М. Лисенка, яка пройшла більше ніж через століття в педагогічній діяльності вітчизняних корифеїв музичного виховання: “Наша пісня в широкому світі європейському занадто молода, свіжа, нова – їй належить будучина... А поки що ... вчиться на сірій свитині, на грубій сорочці, на дьогтяних чоботях: там бо душа божа сидить” [5, 272].

Ще в школі закладаються основи музичного смаку, і ведучу роль в цьому процесі відіграє учитель музики та музичного мистецтва. Зрозуміло, що для того, щоб прищепити учням смак до справжнього мистецтва, учитель насамперед сам повинен володіти високим художнім смаком.

О.А. Апраксіна у своїй праці “Методика музичного виховання” відмічала: “Добрий музичний смак означає, що його володар здатен відчувати естетичну радість, насолоду від дійсно прекрасних творів. Інші твори можуть викликати активну неприязнь (якщо вони претендують на свою значимість) або сприйматися, не залишаючи жодного помітного сліду в душі слухача” [2, 174].

Стосовно підлітків варто зазначити, що саме в цьому віці відбувається активне формування музичних смаків та інтересів. На це вказують у своїх працях А.Г. Болгарський, Л.Г. Коваль. Зокрема, О. Сапожник наголосив, що “у підлітковому віці рівень нормативного відношення до мистецтва визначається характером інтересів і потреб учнів у спілкуванні з мистецтвом” [11, 12]. Характер же інтересів і потреб підлітків обмежується, як правило, легкою, естрадною музикою. Вона простіша для сприйняття, адже не вимагає серйозних розумових витрат, а тому, за твердженням мистецтвознавця О. Сапожніка, не здатна повною мірою сприяти повноцінному естетичному розвитку особистості. Аналізуючи процес сприйняття музичних творів та поділяючи його за характером на два типи (пісенний та сонатно-симфонічний), вчений зазначає: “людина, яка володіє мисленням “пісенного складу” в своєму сприйнятті сонатно-симфонічних творів... шукає пісню, пристосовує відношення художніх образів до закономірностей пісенного мислення” [12, 21], а, отже, свідомо чи несвідомо “збіднює” власний музично-естетичний досвід.

Ось чому музично-естетичний розвиток у підлітковому віці потребує цілеспрямованого керування, оскільки, як справедливо стверджує В. Рагозіна: “Підлітковий вік – це один із найяскравіших, найнасиченіших періодів життя і неправильна спрямованість його – непоправна втрата для суспільства, особливо в даний час” [10, 51]. Тому гуманістичний зміст у музиці варто розглядати як елемент принесений ззовні. Виступаючи невід’ємною якісною стороною музичних образів, їхньою суттєвою основою, морально-гуманістичний зміст музичних творів здатен творити диво в одухотворенні буття і морального збагачення індивіда в цілому. В.О. Сухомлинський підкреслював, що “без музики важко переконати людину, яка вступає у світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної, культури”. Отже, створюючи в музиці художню цінність, моральне і прекрасне володіють особливою силою впливу на людину. У центрі мистецтва завжди стоїть людина – вона є головним предметом його дослідження. У процесі пізнання світу крізь призму мистецтва в підлітка розвивається оцінювальне світосприймання, художньо-образне мислення, уявлення, формуються естетичні почуття.

Важливим питанням сучасності є розробка такої системи шкільного навчання і виховання, яка б відповідала запитам розвиненого суспільства. Єдність інтелекту і душі, думки і почуття, об’єктивного і суб’єктивного несе в собі музичне мистецтво. Якщо наука дає дитині знання про світ, то музика вчить сприймати і відчувати красу цього світу, чуттєво його пізнавати. Саме твори музичного мистецтва дають змогу засвоїти їх зміст шляхом його переживання. А розвинута чутливість дитини забезпечує сформованість її морально-естетичних, гуманістичних основ як особистості.

Естетичне відношення – це завжди переживання, це діяльність почуттів або духовна діяльність. І такому естетичному відношенню до навколишнього світу, до художніх творів вчить саме музичне мистецтво. Воно у специфічній формі дає змогу чуттєво пізнати світ, пережити той величезний досвід людських почуттів, який накопичило людство за всю історію свого існування. Завдяки своїй емоційно-образній природі твори музичного мистецтва здатні донести думки, ідеї, погляди, передати в конкретно-чуттєвій формі багатогранний зміст людських відносин, їх сприйняття людиною породжує складні переживання радості й горя,

піднесення й печалі, довіри і скорботи тощо. Завдяки механізму перенесення життєвих станів інших людей на власне життя, співчутливому ставленню до сприйнятого, суспільні проблеми, ідеали, цінності, виражені у творах музичного мистецтва, можуть стати глибоко особистими, якщо вони сприйняті, відчуті й пережиті.

Естетичне відношення включає в себе: естетичне сприйняття, почуття, оцінки, судження, потребу, смаки та ідеали. Цей естетичний комплекс є основою естетичного виховання. Музично-естетичний розвиток можна прослідкувати через естетичне відношення, для цього необхідно звернутися до тих структурних компонентів естетичного відношення, які особливо важливі для учнів і які слід формувати в підлітковому віці. Це перш за все естетичні почуття, естетичні судження, в яких виражені естетичні смаки й ідеали особистості, так естетичні почуття, судження, сприймання мають особливо важливе значення в різноманітних видах діяльності учнів, але особливо це стосується музичної діяльності.

Особливостями сприйняття музики є вміння слухати красу співзвучності, проїнятися настроєм, почуттями та думками автора. Естетичне сприйняття музики – це процес, в якому присутні і пізнавальні і емоційні сторони. На цей процес впливають естетичний досвід, характер естетичних знань і вмінь, настроїв, самопочуття і т. ін.

На наш погляд, в основу музично-педагогічної науки повинні лягти такі філософсько-методологічні принципи, як культуровідповідність, природо-відповідність, діяльність, відображення і цілісний розвиток особистості, оскільки виховання – це, насамперед, цілісний процес. “Людина, на думку Т. Адорно, виховується як цільна особистість. Не можна спочатку формувати музичні якості, а потім привчати до праці, спочатку займатися естетичним вихованням, а потім переходити до фізичного... Особистість розвивається не частинами, а цілісно” [1, 19].

Складність естетичного почуття пояснюється і його більш пізньою, у порівнянні з іншими почуттями, появою у дітей. Чим старшою стає дитина, тим складніші її естетичні судження, тим сильніше її бажання пізнати сутність краси. Перед педагогом постає завдання поетапного розвитку естетичних інтересів та потреб, активізації учнів, їх тенденції до самостійності, виховання здатності до узагальнення та підвищення рівня самосвідомості. Тому важливо створювати сприятливі умови для формування у підростаючого покоління високих естетичних

ідеалів, повноцінних критеріїв оцінки музичного твору, вміння узагальнювати естетичні судження, виробляти ціннісне ставлення та високі ціннісні орієнтації, а також для створення можливостей національної ідентифікації особистості, яка здійснюється в процесі емоційного спілкування з національним музичним мистецтвом, стимулює особистість кожного учня в емоційному вдосконаленні внутрішнього світу, активному ставленні до творчої діяльності.

З педагогічного погляду важливо відмітити не лише значення естетичних переживань та усвідомлення вражень від них, а й здатність увійти у світ почуттів, образів, асоціацій, що, власне кажучи, і робить людину людиною. К.Г. Стеценко твердив: “Почуття прекрасного, прагнення до нього – це моральна потреба людини – може бути розвинене й виховане музикою і поезією, які годні досягти вищої краси, роблячи з художніх творів модель-зразок... абсолюту – бо художні твори дійсно уявляють з себе ті продукти людської діяльності, які найбільш наближаються до цього абсолюту” [12, 9].

Музика, з одного боку, знаходиться над людиною, з іншого, людина сама відкриває себе музичному світові. Такий спосіб рефлексивного пізнання стає надзвичайно актуальним у процесі подальшого розвитку педагогічної теорії і практики. В мистецтві суспільні ідеали зливаються з естетичними – вони являють собою цілісну єдність і входять у відтворюючу структуру особистості. В цьому плані мистецтво виконує тільки йому притаманні та нічим не замінні функції. Тому не можна допустити втрати довіри учнів до пізнавальної цінності мистецтва, його духовного багатства. Крім того, музичне мистецтво служить своєрідною зв’язуючою ланкою між минулим і сучасним, воно виховує здатність не тільки до сприйняття нових творів, але й до сприйняття та усвідомлення історичного минулого свого народу, його звичаїв, традицій тощо [3]. Виступаючи основою духовного життя суспільства, національне мистецтво є виразником потреби цього суспільства, його домагання в сфері матеріального і духовного виробництва, політики, науки та релігії. Воно служить джерелом: виховання історичної пам’яті; знання про народ, життєвий уклад українців, його культуру; формування національних ідеалів і сподівань (національна ідея); непереможного прагнення до волі й ненависті до рабства й неволі; широкого патріотизму й любові до України; любові й пошани до батьків, родини, роду, народу; чистоти и ширості почуттів, людяності, працьовитості. І як аргументовано доведено

Г. Падалкою “актуальність наступних досліджень в галузі мистецької освіти, спрямування її на розвиток духовної культури особистості в наш час зумовлено соціальними умовами, коли ринкові відносини роблять нас свідками того, як девальвуються духовні цінності, як меркантильність у багатьох людей переважає над духовністю, як споживацькі настрої затуляють бажання пізнавати, діяти, творити. Звідси у значній частині учнівської та студентської молоді спостерігається зубожіння життєвих, мистецьких пріоритетів, надання переваги меркантильності...” [8, 30].

Висновки. Використання в процесі музично-естетичного виховання традицій народу, його культурної та педагогічної спадщини, музично-педагогічних праць прогресивних діячів сприяє втіленню в життя національної ідеї, основних ідеалів добра та краси, гармонійному розвитку особистості.

Музично-естетичне виховання і навчання підлітків повинне здійснюватися як єдиний органічний процес творчого розвитку особистості учня, виховання у нього естетичного відношення до музичного мистецтва в процесі оволодіння естетичними знаннями і вміннями.

При формуванні естетичних умінь вчителів важливо враховувати, що первинне визначення слова “естетика” означає “чуттєвий”. Виходячи з цього визначення, “естетичні вміння” є чуттєвою зоною. Саме наявність емоційного переживання дитини від сприйняття, від відтворення твору мистецтва, а саме – музики, свідчить про адекватність і глибину музично-естетичного виховання.

Учні постійно спілкуються з різними видами мистецтва, але без цілеспрямованого педагогічного керівництва, ефект їх виховного, естетичного і пізнавального впливу часто стає дуже незначним. Цілісна система формування естетичних умінь повинна відображати логічний ряд взаємно-пов’язаних професійно-педагогічних задач.

Отже, вчителів важливо пам’ятати, що формування естетичних умінь учнів в основі своїй

передбачає розвиток сприйнятливості до краси музичного мистецтва, а через неї до краси людських почуттів і відношень, до збереження і творення краси в житті.

1. Адорно Т. Теорія естетики / Т. Адорно. – К.: Основи, 2002. – 518 с.

2. Апраксина О. Методика музичного виховання: Навчальний посібник / О. Апраксина. – Москва, 1984. – 261 с.

3. Грищенко Т.А. Становлення і розвиток музично-естетичного виховання в гімназіях України (XIX ст. – початок XX ст.) / Т.А. Грищенко. – К., 1998. – 16 с.

4. Дем’янчук О.Н. Формування музично-естетичних інтересів учнів загальноосвітньої школи / О.Н. Дем’янчук. – К., 1995. – 37 с.

5. Лисенко М.В. Листи / Упор., примітки та коментарі О. Лисенка. – Київ: Мистецтво. – 1964. – С. 272.

6. Ляшенко М.П. Сучасні зарубіжні концепції музичного виховання / М.П. Ляшенко // Педагогіка і психологія. – 1966. – № 2. – С. 171 – 178.

7. Михайличенко О.В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (друга половина XIX – поч. XX ст.) / О.В. Михайличенко. – К.: Видавничий центр КДПУ. – 2000. – 340 с.

8. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін / Г.М. Падалка. – К.: Освіта України. – 2008. – 272 с.

9. Панкевич Г. Мистецтво музики / Г. Панкевич. – Москва: Знання, 1987. – 512 с.

10. Рагозіна В. Особистісно-зорієнтований підхід до діагностики розвитку учнів у процесі художньо-естетичного виховання / В. Рагозіна / Рідна школа. – 2001. – № 1. – С. 50.

11. Сапожнік О. Музично-естетичне виховання старшокласників у системі середніх загальноосвітніх шкіл різного типу / О. Сапожнік // Рідна школа. – 2001. – № 4. – С. 12 – 14.

12. Сапожнік О. Музично-естетичне виховання старшокласників у системі середніх загальноосвітніх шкіл різного типу / О. Сапожнік // Рідна школа. – 2002. – № 12. – С. 20 – 22.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2016

“Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї”.

Василь Сухомлинський
видатний український педагог

